

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційне дослідження Копчі Наталії Василівни на тему:
«Використання спеціальних знань під час розслідування службового
підроблення», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду
Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг досить часто доводиться стикатися із підробкою документів. Особливо гостро це питання стоїть коли мова йде про службове підроблення, де основним предметом вчинення цього злочину є офіційний документ. Таке кримінальне правопорушення виявляється тільки в активній поведінці службової особи і може бути вчинений одним з декількох альтернативних способів, передбачених частиною першою статті 366 Кримінального кодексу України, що становить суспільну небезпечність діяння. Суспільна небезпечність службового підроблення полягає в тому, що воно посягає на нормальну діяльність публічного апарату влади й управління у сфері поводження з офіційними документами, крім того, у більшості випадків є засобом, що полегшує вчинення або приховування кримінальних правопорушень з вищим ступенем суспільної небезпечності.

Про поширення службового підроблення засвідчують і дані офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, на які у своїй роботі посилається Наталія Василівна. Так, відповідно до вказаної статистики питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК України, серед усіх облікованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг за період 2016 року – I кварталу 2022 року становить 32,6 % від загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, регламентованих розділом XVII Кримінального кодексу (КК) України. Що на думку рецензента є досить поширеним.

Поряд із значним поширенням службового підроблення Копча Н.В. звертає увагу на ряд складнощів, які виникають в процесі його розслідування. Серед них: брак сучасних методичних рекомендацій; складнощі організаційного характеру (неналагодження належної взаємодії між слідчими й оперативними працівниками, складнощі взаємодії слідчих і спеціалістів, значне навантаження тощо). Крім цього, авторка звертає увагу на необхідності підвищення ефективності залучення спеціальних знань до розслідування службового підроблення в різних формах. Вирішення цих проблем було закладено в контексті поставлених завдань дослідження.

Отже, дисертаційне дослідження Копчі Наталії Василівни є своєчасним і присвячене вирішенню актуальної для криміналістики задачі – вирішення наукового завдання щодо розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо ефективного використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій свідчить про логічну структуру роботи, що дало можливість дисертантці всебічно й повно дослідити обрану тему у межах визначеного обсягу дисертаційного дослідження.

При написанні роботи автор проаналізував достатню кількість джерел (221 найменування), ґрунтовно та критично вивчила роботи науковців за напрямом, що дало їй змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки та правоохоронної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення теоретичних основ і прикладних аспектів використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними, зокрема результати вивчення та узагальнення 217 кримінальних проваджень за фактами службового підроблення в зазначений період, розслідуваних слідчими Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Рівненської, Тернопільської областей, м. Києва; зведені дані анкетування 430 слідчих, 95 судових експертів з Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Рівненської, Чернівецької областей та м. Києва; слідча й експертна практика – 125 висновків судових експертів експертних установ системи МВС та Міністерства юстиції України, а також власний досвід практичної роботи на експертних посадах Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС України.

Результати наукового дослідження апробовано на міжнародній та міжвідомчій науково-практичних конференціях та опубліковано в одинадцяти наукових виданнях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні інших держав з юридичного напрямку.

Отже, дисертаційне дослідження Н.В. Копчі виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувачки відображають всі його розділи.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У дисертації Н.В. Копчі з огляду на наявні основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу й узагальнення експертної, слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій з використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Робота має наукову новизну, яка полягає в тому, що вперше:

– комплексно висвітлено особливості використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення, серед яких першочергове значення для збирання доказів має участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій (СРД), консультаційна допомога спеціаліста, а також призначення почеркознавчої, техніко-криміналістичної, фінансово-економічної, комп'ютерно-технічної, земельно-технічної, оціночно-земельної та інших судових експертиз;

– обґрунтовано необхідність призначення комплексних і комісійних експертиз для дослідження основного виду речового доказу у розглядуваних кримінальних провадженнях – офіційного документа з ознаками підробки. Запропоновано призначення комплексних і комісійних експертиз, за яких можливою є участь експертів різних спеціальностей (дослідження одного об'єкта експертами різної спеціалізації): комп'ютерно-технічної і техніко-криміналістичної експертизи документів; комп'ютерно-технічної і почеркознавчої; комп'ютерно-технічної та економічної (судово-бухгалтерської); комп'ютерно-технічної і оціночно-земельної тощо;

– запропоновано унормувати питання процесуального закріплення консультативної допомоги спеціалістів у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 71 КПК України) щодо необхідності фіксування консультативної діяльності спеціаліста в протоколі СРД і надання права слідчому на ініціювання інспектування у формі ревізії та інших форм фінансового контролю (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій Н.В. Копчі дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході науково дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях. Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на висновках дослідження.

Зроблені Н.В. Копчею висновки за окремими розділами та загальні мають вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими, викладені автором чітко і коректно.

Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації є належна методологія дослідження. Виконана робота ґрунтується на загальнонаукових та спеціальних методах, які дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта, предмета, мети й завдань дослідження. Зокрема, загальнонаукові методи (*спостереження, порівняння, опису, класифікації*) використано для визначення та систематизації правових категорій, що характеризують кримінально протиправну діяльність і слідчу практику, а

також спеціальні методи: *історико-правовий* – для висвітлення етапів розвитку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг, а також практики використання спеціальних знань (підрозділ 1.1); *діалектичний* як фундаментальний, а також спеціальні методи й прийоми наукового пізнання. Їх практичне застосування визначено системним підходом, що надає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми; *формальної логіки* – надав можливість детальніше усвідомити сутність спеціальних знань, їх доказове значення в різних формах під час розслідування службового підроблення (підрозділ 1.2); *системно-структурний* – використано для класифікації способів і видів службового підроблення, типової слідової картини (підрозділ 1.3); *догматичний* – для тлумачення понять і категорій кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, що сприяло уточненню понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – застосовано під час дослідження спеціальних знань у системі кримінально-правових наук з метою надання пропозицій стосовно доповнення чи уточнення окремих їхніх положень, а також для зіставлення чинного законодавства України, що регулює відносини у сфері використання спеціальних знань (підрозділи 1.3, 2.1–2.3). Своєю чергою *статистичні методи* використано для аналізу й узагальнення емпіричної інформації щодо теми дослідження та результатів статистичної звітності (розділи 1–3).

Методи дослідження були використані комплексно. Це забезпечує високий рівень наукової обґрунтованості положень, які розроблені в дисертації.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечується емпіричними даними. Під час підготовки дисертаційного дослідження автор використовував власний досвід судово-експертної діяльності.

Отже, результати дисертаційного дослідження Н.В. Копчі, які виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу масиву нормативно-правових актів, які регламентують експертну діяльність, наукових праць в галузі криміналістики та судової експертології.

Постановка завдань, визначення об’єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного різновиду. Завдання наукової праці здобувачкою загалом виконані, загальна мета досягнута.

Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертантка оволоділа необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в роботі, з огляду на наявні основні положення теорії криміналістики, кримінального процесу й узагальнення експертної, слідчої, судової практики, на

монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій з використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

– *практичній діяльності*, зокрема слідчих підрозділів і під час проведення судових експертиз, експертних досліджень, участі експертів як спеціалістів у СРД і професійному навчанні працівників підрозділів Експертної служби МВС (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 лютого 2022 року, акт впровадження Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 18 лютого 2022 року);

– *освітньому процесі* – у системі підвищення кваліфікації слідчих, експертів й інших категорій практичних працівників Національної поліції та МВС, а також у процесі підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра й магістра під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальне право», «Судоустрій і правоохоронні органи», «Правова аргументація» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 17 січня 2022 року, акт впровадження Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» від 10 лютого 2022 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Н.В. Копчі викладена українською мовою та має чітку структуру, яка відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи залежно від поставлених завдань, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження - 264 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 120 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами. Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У **розділі 1** «Теоретичні засади дослідження використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» розкрито стан наукових досліджень проблем використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Частково розглянуто і питання кримінальної відповідальності за підроблення інших джерел права різних історичних періодів розвитку держави. Також розглянуто загальні питання розслідування та результати фрагментарного вивчення проблеми службового підроблення в інших наукових працях. Детально проаналізовано поняття спеціальних знань та розкрито основні критерії під час характеристики поняття «спеціальні знання».

Також, детально досліджено окремі елементи криміналістичної характеристики службового підроблення, що передусім зумовлюють подальше використання спеціальних знань, серед них такі: предмет посягання, особа правопорушника, типовий спосіб вчинення, типова слідова картина, мотив вчинення.

У **розділі 2** «Участь спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування службового підроблення» присвячений особливостям участі обізнаних осіб як спеціалістів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Автором звернута увага на те, що під час проведення огляду, обшуку й допиту для отримання максимально повної криміналістично значущої інформації рекомендовано залучати групу різногалузевих спеціалістів.

Окремо зосереджено увагу на тому, що участь спеціаліста в проведенні огляду місця події за фактами службового підроблення може полягати у: виявленні предметів й інструментів, які могли бути використані для виготовлення підроблених бланків або реквізитів; фіксації слідів, що вказують на конкретні способи підроблення документів; відборі предметів і документів, які підлягають вилученню з місця події; консультації слідчого про можливості огляду документів і предметів на місці їх виявлення; висуванні версії про особу правопорушника; виборі правильного способу упакування об'єктів, що підлягають вилученню; застосуванні необхідних техніко-криміналістичних засобів для виявлення матеріальних слідів вчинення підроблення документів, фіксації результатів огляду.

Констатовано, що залежно від етапів обшуку під час розслідування службового підроблення доцільно залучати спеціалістів: у процесі підготовки до обшуку (отримання консультацій та підготовка науково-технічних засобів); на робочому етапі (безпосередня участь у фото-, відеофіксації, огляд й аналіз наявної документації тощо); під час фіксації результатів обшуку (правильний опис об'єктів пошуку з виокремленням певних ідентифікаційних ознак, складання протоколу).

Окремо детально акцентовано на тому, що виявлено основні прогалини під час підготовки до допиту та його проведення за фактами розслідування службових підроблень і запропонувати шляхи усунення таких прогалин.

У **розділі 3** «Призначення та проведення судових експертиз під час розслідування службового підроблення» запропоновано перелік судових експертиз, які можуть призначати в процесі розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366 КК України: 1) криміналістичні: почеркознавча експертиза й технічна експертиза документів; 2) економічні: бухгалтерська експертиза та фінансово-економічна експертизи (експертиза фінансово-господарської діяльності); 3) інженерно-технічні: комп'ютерно-технічна, земельно-технічна та оціночно-земельна експертизи; 4) фототехнічна і портретна експертизи; 5) будівельно-технічна й оціночно-будівельна експертизи. Окремо звернута увага на проблемних аспектах комплексних досліджень.

На закінчення кожного розділу та всієї дисертації Н.В. Копчею наводяться висновки, в яких конкретно характеризується зміст розглянутих питань. Висновки відповідають завданням та меті дисертаційного дослідження, мають

вагому аргументацію, є належним чином обґрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 221 найменування, до яких включені джерела як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях.

Необхідно зазначити, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість, слугує науковим підґрунтям для наступного розділу та у результаті об'єднання усіх розділів утворюється цілісне дослідження, що є основою для вирішення практичного завдання – використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Н.В. Копчі відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Н.В. Копчі на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» можливо використовувати у освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом, а також практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань:

1. У тексті дисертації проаналізовано фундаментальні наукові дослідження, підготовлені і захищені у спеціалізованих вчених радах України українськими та іноземними науковцями. Надається перелік дисертаційних досліджень, які стосуються використання спеціальних знань і, окремо, які стосуються службового підроблення. Проте, не завжди видно ставлення дисертантки до пропозицій інших авторів і те, яким чином результати їхніх досліджень було використано в дисертації.

2. Висловлені у роботі слушні пропозиції здобувачки щодо необхідності фіксування консультативної діяльності спеціаліста в протоколі слідчих (розшукових) дій. Так, авторкою запропоновано внести доповнення до ч. 1 ст. 71 КПК України в частині унормування питання процесуального закріплення консультативної допомоги спеціалістів у кримінальному провадженні. На нашу думку, ці пропозиції мали знайти своє відображення у відповідному акті в законотворчій діяльності і покласти початок внесенню відповідних змін.

Перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації. Представлена дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Сформульовані у ній рекомендації та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Н.В. Копчі на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
 Дисертація Копчі Наталії Василівни на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, містить нові науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні проблем використання спеціальних знань під час розслідування службового підроблення. Рецензована робота відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – **Копча Наталія Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

Рецензент:

доцент кафедри криміналістики та судової медицини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

«04» _____ 09 _____ 2022 року

Андрій АНТОЩУК

